

Pomaže li povijesna gramatika razumijevanju hrvatskoga standardnog jezika?

Kuzmić, Boris

Source / Izvornik: **Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, 2015, 39, 137 - 147**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:523323>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

POMAŽE LI POVIJESNA GRAMATIKA RAZUMIJEVANJU HRVATSKOGA STANDARDNOG JEZIKA?

Boris Kuzmić

(Odsjek za kroatistiku – Filozofski fakultet – Zagreb)

Autor u radu izdvaja nekoliko činjenica iz povijesnog pregleda razvoja hrvatskoga standardnog jezika (nepostojano *a*, dugi naglasci i zanaglasne duljine, sklonidba imenica, prvo lice jednine prezenta, treće lice jednine imperativa, vremenski prilozi *sinoć*, *danas*, *jutros*, *večeras*, određivanje etimologije u pojedinim riječi i slično) koje nam pomažu da shvatimo ili bolje razumijemo suvremeno stanje u jeziku. U radu se na odabranim primjerima propituje odnos između hrvatskoga standardnog jezika (sinkronijskoga opisa jezika) i njegove povijesne gramatike (dijakronijskoga opisa jezika). Drugim riječima, autor postavlja pitanje koliko uopće možemo razumjeti funkcioniranje jezika ako ne poznajemo njegov razvoj. Autor na nizu primjera pokazuje kako je nemoguće shvatiti sinkronijski opis jezika bez poznavanja osnovnih činjenica iz njegova razvoja. To za sobom povlači obvezu kako bi svaki nastavnik hrvatskoga jezika trebao imati filološku naobrazbu ili barem temelje filološke obaviještenosti u razumijevanju gramatičkoga gradiva.

Ključne riječi: povijesna gramatika, hrvatski standardni jezik

I.

Uključivanje novih znanstvenih spoznaja u hrvatskoj gramatikologiji 20. stoljeća prvi put nalazimo krajem sedamdesetih godina. Gramatike Zavoda za jezik, odnosno današnjega Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje potvrđuju:

[...] moderan odnos sinkronije i dijakronije, razvidan u prikazu morfonoloških promjena, a što potvrđuje uključivanje detaljnih informacija o povijesti hrvatskoga jezika u zasebnome poglavlju. Prikazane su promjene u fonološkom i u morfološkom sustavu. Osim povijesnih jezičnih promjena autori su bili pripremili i povijesni pregled razvoja hrvatskoga književnog jezika, ali je on bio izostavljen iz prvoga izdanja, ponajviše iz političkih razloga, te se nalazi tek u trećem dopunjenom izdanju. (Stolac 2006: 307)

U našoj gramatikologiji sve do pojave prve moderne gramatike, one Tome Maretića s konca 19. stoljeća, prevladavao je dijakronijski pristup tumačenju standardnojezičnih obilježja. S druge pak strane odmah nakon njega radikalno se napušta “dijakronijski princip” poduprt De Saussureovim učenjem koji sve nadomješta isključivim “sinkronijskim principom”, tj. težnjom da se sve činjenice suvremenoga jezičnog stanja objašnjavaju suvremenošću s obvezatnim izbjegavanjem dijakronije. Meni se čini da nijedan od tih dvaju principa nije dobar. Ako želite napisati kvalitetnu i funkcionalnu gramatiku hrvatskoga standardnog jezika, ne smijete ići u krajnost – čineći to po prvom principu, napisat ćete tek povijesnu ili historijsku gramatiku, a drugi nas princip dovodi pred činjenicu da mnoge pojave u jeziku nisu jasne, nisu do kraja *raščišćene* zato što se pošto-poto izbjegava uključivanje osnovnih znanja iz povijesne gramatike. Zato mi se čini pohvalnim to što je nekadašnji Zavod za hrvatski jezik (današnji Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) konačno uvidio da nema pravoga gramatičkog opisa hrvatskoga jezika bez posebnoga poglavlja koje bi uključivalo i jezičnu dijakroniju. Veliku je zaslugu u svemu tome imala dugogodišnja djelatnica Instituta, ugledna povjesničarka jezika Dragica Malić.

II.

Ovdje bih izdvojio nekoliko činjenica iz povijesnog pregleda razvoja hrvatskoga standardnog jezika koje nam pomažu da shvatimo ili bolje razumijemo suvremeno stanje u jeziku. Drugim riječima, može li dijakronijsko jezikoslovlje, a pritom mislim na povijesnu gramatiku, pomoći u razumijevanju hrvatskoga standardnoga jezika ili je on sam sebi dostatan, kao što neki misle? Nadam se da ću prilogom koji slijedi uspjeti razuvjeriti one potonje mislioce.

Činjenica hrvatskoga standardnog jezika svakako je nepostojano *a* koje se najčešće oprimjeruje u imenica m. roda kojima osnova u nominativu jednine završava na *-ac-*, *-ak-*, *-alj-*, *-am-*, *-ar-* i *-at-*. One tada gube *a* u

svim padežima osim u nominativu jednine i akuzativu jednine m. roda za neživo te u genitivu množine. Primjeri su za to brojni: *starac – star-c-a, star-c-u, početak – počet-k-a, počet-k-u, pedalj – ped-lj-a, ped-lj-u* itd. Nepostojano *a* imaju i osnove nekih pridjeva u neodređenome obliku u nominativu i akuzativu (kad se odnose na neživo) jednine muškoga roda. Ipak, dio imenica s navedenim osnovama ne podliježe obrascu gubljenja *a*, stoga imamo *junak – juna-k-a, pješak – pješa-k-a, mesar – mesa-r-a, tesar – tes-a-ra*. Zadatak sinkronijskih gramatičara hrvatskoga standardnoga jezika jest da stvore novo pravilo, a ne da jezične pojavnosti suvremenoga jezika objašnjavaju povijesnim razlozima, primjerice: “Ako se ispred *-ac-* pojave raspodjele *dl, dr, nč, sl, sn* i *tl*, nepostojano će *a* ostati. Pritom će se mijenjati i naglasak: *pòdlac-Ø – podlâc-a, mùdrac-Ø – mudrâc-a, zdèncâc-Ø – zdenčâc-a, màslac-Ø – maslâc-a, tješnac-Ø – tjesnâc-a* i *kovìtlac-Ø – kovitlâc-a*.” (Silić i Pranjković 2005: 101–102).

Gramatičari Brabec, Hraste i Živković opisu nepostojanoga *a* pristupaju dijakronijski: “Na mjestu takvoga *a*, koje se u zatvorenim slogovima čuva, a u otvorenim se gubi, nije nekada u našem jeziku bio glas *a*, nego poluglas (tanki: ѣ ili debeli: ѣ), koji je prešao u *a*. Taj glas *a* nije, dakle, oduvijek bio u našem jeziku, nego je nastao u njegovu povijesnom razvoju.” (Brabec i dr. 1958: 22).

Oni koji poznaju osnovne zakone povijesne gramatike hrvatskoga jezika, a to bi svakako profesori hrvatskoga jezika morali biti, znaju da se u primjerima poput *junak – junaka, pješak – pješaka* ili *mesar – mesara, tesar – tesara* prvo *a* nikada nije moglo niti se može izgubiti jer nije nastalo od *šva* nego je kontinuanta staroga *a*. Dakle od nekadašnjih sufikasa (*-bk, -br > -ak, -ar; -āk, -ār*, usp. Skok 1971: 18–19, 48–49) dobili smo današnje u kojima gubitak *a* ne ovisi samo o izgovoru nego i o podrijetlu samoglasnika. U primjerima s prvima dvama sufiksima *a* se u sufiksu gubi (nepostojano *a*), a u potonjima ostaje. U sljedećem odlomku pokazat će se u kakvoj je vezi gubljenje *a* (nepostojano *a*) s palatalizacijom.

Svaki student kroatistike uči tijekom prve godine na satovima staroslavenskoga jezika, a kasnije i na satovima povijesne gramatike hrvatskoga jezika, kako razlikujemo palatalizacije velara ili velarnih skupina – prvu, drugu i treću palatalizaciju. Primjera je za to mnogo – *muka – mučiti, vijek – vječan, Bog – Bože* (V jd.), *bijeg – bježati, tih – tišina* (1. palatalizacija), *učenik – učenici, ruka – ruci* (DL jd.), *noga – nozi* (DL jd.), *orah – orasi, uzdahnuti – uzdisati* (2. palatalizacija), **stīgā > stьza > staza, *mēsīnkās > mēsęcь > mjesec, *kūñīgās > knęзь > knez, *vītīngās > vitęзь > vitez*,

pēñgās > pēņzъ > penez* (3. palatalizacija). Sad se svaki učenik može zapitati kako možemo promjenu u primjerima *otac – oče* (V jd.), *mjesec – mjeseče* (V jd.), *knez – kneže* (V jd.), *vitez – viteže* (V jd.) u gramatikama hrvatskoga standardnog jezika nazvati prvom palatalizacijom velara, a znamo da *c* i *z* uopće nisu velarni glasovi. To je zbunjujuće za učenike jer time naslov ili ime glasovne promjene (palatalizacija velara ili velarnih skupina) pobijaju primjeri u kojima velara nema. Međutim pravu istinu daje tek povijesna gramatika – svi primjeri u kojima se u hrvatskome standardnom jeziku tobože provodi prva palatalizacija (misli se na primjere sa *c* i *z*) vuku glasovno podrijetlo od nekadašnjih velara *k* i *g*. *C* u sufiksima *-ac* i *-ica* nastaje od *k* trećom (progresivnom) palatalizacijom (v. Skok 1971: 4, 704), *c* u *zec* postaje od *k* (zajinkās*), a *z* u primjerima *knez* i *vitez* postaje od *g* (**kūñgās*, **vītīngās*). Cijeli taj *problem* izvrsno je opisala Dragica Malić ističući da se ne radi o prvoj palatalizaciji *c > č* i *z > ž*, nego su “/č/, /ž/ rezultat prve, a /c/, /z/ rezultat treće palatalizacije prvotnih /k/, /g/” (Barić i dr. 1997: 617). Dakle palatali kao rezultat prve palatalizacije uvijek nastaju (gledajući podrijetlo) od velarnih glasova i nema drugih primjera koji bi pobijali navedeno pravilo.

Četveronaglasni sustav hrvatskoga jezika poznaje silazne i uzlazne naglaske. Novoštokavskim pomicanjem naglasaka nastali su uzlazni naglasci – kratki i dugi. Možemo to prikazati obrascima: *āā > āā* (*nogā > nōga*), *āā > āā* (*rūkā > rúka*), *āā > āā* (*nogē > nōgē*), *āā > āā* (*rūkē > rúkē*). U ovom slučaju povijesna nam gramatika može pomoći u svladavanju standardno-jezičnih naglasaka. Ako pak bolje poznamo gramatiku hrvatskoga standardnog jezika, ona nam može pomoći u rekonstrukciji nekadašnjega štokavskog naglasnog stanja prije pomicanja. S druge pak strane povijesna nas gramatika uči da svi samoglasnici nastali stezanjem u štokavštini moraju biti dugi – ako je na njima naglasak, tada je naglasak dug, ako na njima nema naglasaka, tada imaju zanaglasnu duljinu. Evo primjera: *pol-dne > poo-dne > pó-dne*, *pojas > pās*, *zajec > zēc*, *mojega, tvojega, svojega > môga, tvôga, svôga*, *igraješ > ĩgrāš*, *dobraja, dobroje > dobrā dobrō* i dr. Sa zanaglasnim duljinama u svezi nije naodmet spomenuti i određene oblike pridjeva. Oni svi imaju zanaglasnu duljinu zato što su složeni od imeničnoga i zamjениčnog oblika. Primjerice pridjevi *blāgī, blāgā, blāgō* postaju stanpanjem neodređenih oblika pridjeva kojima se dodaje anaforička zamjenica **i, *ja, *je*. Ona je danas u pridjeva zadržana samo u jednini muškoga roda, a u ostalim je rodovima došlo do ranije spomenutog stezanja ili kontrakcije (*-aja > -ā -oje > -ō*).

Razumijevanje sklonidbe imenica srednjega i ženskog roda nije moguće bez poznavanja barem elementarnih znanja iz povijesne gramatike. Kako je moguće razumjeti da imenice kao što su *breme*, *ime*, *pleme*, *sjeme*, *vrijeme* ili *kljuse*, *tele*, *ždrijebe* imaju genitivne oblike *bremena*, *imena*, *plemena*, *sjemena*, *vremena*, *kljuse*, *teleta*, *ždrebeta*? Kako je moguće razumjeti jedninske oblike *matere* i *kćeri* ili množinske oblike *čudesa*, *tjelesa* ili *ušesa* bez poznavanja povijesne gramatike? Odgovor je jednostavan – standardni jezik nudi pravilo koje valja naučiti, ali potpuno razumijevanje problema nudi tek uvid u povijesnu gramatiku. Onima koji nisu izvorni govornici hrvatskoga jezika imenice *pleme* ili *kljuse* imaju sklonidbu poput imenice *polje*: *pleme* – *plema*, *kljuse* – *kljusa*. Oni koji su nastavnici hrvatskoga jezika morali bi znati zašto baš te imenice imaju sklonidbu *pleme* – *plemena* ili *kljuse* – *kljuse* u odnosu na sve druge imenice srednjega roda. Nastavnici bi trebali znati da će *pleme* imati genitiv *plemena*, a ne *plemeta*, *janje* genitiv *janjeta*, a ne *janjena*. Samo neke imenice imaju množinske oblike poput *čudesa*, *tjelesa* ili *ušesa*. Samo imenice *mati* i *kći* imaju u svim padežima, osim nominativa i vokativa jednine, proširenu osnovu na *-er-*. Sa spomenutom distribucijom imeničnih osnova studenti kroatistike upoznaju se već na prvoj godini na satovima jezičnih vježbi ili staroslavenskoga jezika. Riječ je o tome da su imenice nekadašnje *n-*, *t-*, *r-* i *s-*sklonidbe zadržale svoju staru osnovu na *-en-*, *-et-*, *-er-* i *-es-*, pa imaju nejednakosložnu sklonidbu, npr. *ime* – *imena*, *pleme* – *plemena*, *sjeme* – *sjemena*; *tele* – *teleta*, *kljuse* – *kljuse*, *ždrijebe* – *ždrebeta*; *mati* – *matere*, *kći* – *kćeri*; *čuda* – *čudesa*, *tijelo* – *tjelesa*, *uši* – *ušesa*.

Kako možemo razumjeti da neke imenice muškoga roda imaju množinske oblike poput *crvi*, *ljudi*, *mjeseci* ili *gostiju*, *prstiju*, *noktiju*? Standardni jezik postavlja novo pravilo, daje objašnjenje, ali potpuno razumijevanje donosi tek povijesna gramatika: “Ostatak *i*-deklinacije je i nastavak *-ī* u genitivu množine nekih imenica: *crvī*, *ljūdī*, *mjesécī*, *mrávī*, *párī*, *sátī*. Imenice *gost*, *prst* i *nokat* imaju u genitivu množine nastavak *-ijū*, koji je po porijeklu genitiv dvojine osnova: *gòstijū*, *pr̀stijū*, *nòktijū* (pored manje običnoga starijega *gòstī*, *pr̀stī*, *nòktī*.” (Barić i dr. 1990: 424).

Dakle, nije slučajno da baš te imenice imaju nastavke *-i* i *-iju* u odnosu na sve druge imenice muškoga roda koje u genitivu množine imaju nastavke *-ova* ili *-a*.

S tim u svezi kako nastavnik hrvatskoga jezika može razumjeti genitivne oblike poput *ruku*, *nogu*, *očiju* i *ušiju* ako nikada tijekom studija nije čuo za gramatički broj dvojine ili duala? Baš u tim primjerima sačuvani su

nastavci *-u* i *-iju* koji su imale sve imenice ž. roda (potonji imenice *oko* i *uho*) u GL dvojine. To nije slučajno – riječ je o imenicama koje označavaju parnosimetrične dijelove tijela, a to je nekada, kao i danas, zahtijevalo slobodnu ili parnu dvojину.

Danas bi studenti kroatistike morali znati da je u hrvatskome standardnom jeziku u 1. licu jednine prezenta nastavak *-m*, a da se samo dva glagola, *htjeti* i *moći*, izdvajaju nastavkom *-u*. Laicima i onima koji ne poznaju povijesnu gramatiku najčešće se čini da je riječ o iznimkama. Gramatika trojice autora, Ivana Brabca, Mate Hraste i Sretena Živkovića takvima daje jasan odgovor: “Na *-u* su se nekada svršavali u 1. licu prezenta gotovo svi glagoli: *tužu* (tužim), *molju* (molim), *umiru* (umirem).” (Brabec i dr. 1958: 116). Nastavak *-m* imali su samo glagoli s nultim tematskim morfemom, njih petoro, ali: “Njihova je upotrebna čestota bila vrlo velika i oni su postupno počeli povlačiti za sobom i ostale glagole, pa se u 1. licu jednine prezenta uopćio nastavak *-m* (dodavan na prezentsku osnovu), npr. *pečem*, *radim*, *želim*, *pjevam*, *idem*, *kupujem* itd.” (Barić i dr. 1990: 428).

Drugim riječima, ne radi se ni o kakvoj iznimci već o nastavku koji je nekada bio dominantan, a danas više nije. Drugo je pitanje zašto se i ta dva glagola nisu stopila s većinom koja to postade od manjine. U pojedinim hrvatskim govorima to se ostvarilo – npr. u kajkavštini uz *hoću* / *neću*, nalazimo i oblike *hočem* / *nečem* ili *morem* / *ne morem* u svima trima hrvatskim narječjima. Mislim da odgovor na postavljeno pitanje leži u njihovom značenju, tj. funkciji ili hijerarhiji u jeziku. Čini mi se da su se ujednačavanju najviše opirali pomoćni glagoli¹ (glagol *biti* tu ne pripada jer je oduvijek imao nastavak *-m*) i modalni koji su u starim i novim tekstovima, a da ne spominjemo i razgovorni jezik, upravo česti. Teško je ovdje biti siguran pa reći zašto se nastavak *-u* nije sačuvao i u drugih glagola, no jedno je sigurno – povijesna gramatika uči nas nastavcima koji postoje nekada i danas, nekada čestima, a danas rijetkima.

U suvremenim gramatikama hrvatskoga jezika, posebice onima namijenjenima školskom uzrastu, malo se ili gotovo uopće ne spominje starinski oblik imperativa 3. lica koji je jednak obliku 2. lica jednine. Da je

¹ Nesvršeni prezent pomoćnoga glagola *biti* čuva oblike velike starine. Danas je jedini koji je sačuvao nastavak *-si* u 2. licu jednine i *-t* u 3. licu jednine prezenta. Nije naodmet spomenuti da su prvi nastavak imali i glagoli *dati*, *jasti* (= *jesti*) i *věděti* (= *znati*), a potonji svi glagoli u praslavenskom jeziku.

taj oblik itekako živ ne samo u starih hrvatskih pisaca, nego i u onih novijih, dokazao je to Alemko Gluhak (1999: 55–74) proučivši starije i novije gramatike hrvatskoga i srpskoga jezika te novije hrvatske pisce 19. i 20. stoljeća. Danas se najčešće misli da je riječ o arhaičnom obliku koji se zadržao samo u pojedinim kršćanskim molitvama, kao npr. *Očenašu*, ali spomenuti autor to opovrgava brojnim primjerima iz novijih hrvatskih pisaca. Nije mi namjera pobrojati sve ekscerpirane primjere, pa navodim samo neke rečenice u kojima se takvi imperativi javljaju, kao npr. “Pomozi Bog, kumovi!” (J. Kosor, *Miris zemlje i mora*), “Bog sačuvaj, gospodine Nestore!” (J. E. Tomić, *Pošurice*), “Bog znaj njegove pute! – zamislio se gospodin Hampov” (M. C. Nehajev, *Vuci*), “Pamtite – reče tiše žena – on vam je vlah, prosti bože i prekriži nas križ božji!” (A. Kovačić, *Zagorski čudak*), “Nosi te đavo, kad si toliko razmažena i fina!” (S. Kolar, *Ženidba Imbre Futača*). Gluhak dolazi do zaključka:

(...) da su u tekstovima ti stariji oblici imperativa zapravo češći nego što bi čovjek u prvi mah pomislio. Oni postoje – i u onim književnim djelima koja su nama danas obična (primjerice u školskoj lektiri) i u onima koja i ne čitamo tako mnogo. Ali izgleda da mi kao obični čitatelji te oblike ne primjećujemo (kao što ih često nisu primjećivali ni proučavatelji jezika pojedinih pisaca) – što već možda govori i o tome da nam i nisu tako neobični. (Gluhak 1999: 61)

Meni se čini da su se gramatike hrvatskoga standardnog jezika prešutno odrekle starinskoga oblika imperativa 3. lica uglavnom zato što ga smatraju, zbog neupućenosti ili, bolje reći, nenačitanosti, zastarjelim, knjiškim oblikom. Gluhak je ispravno postupio kad ga je opisao kao sinkronijsku, a ne dijakronijsku činjenicu hrvatskoga jezika. Povijesna gramatika ovdje može pomoći u razumijevanju imperativa 3. lica koji je nekad bio rašireniji nego što je danas, ali on:

(...) nije nestao iz jezika koji smatramo suvremenim, koji je nama suvremen i kojemu smo mi suvremeni. Takav starinski oblik jest u tekstovima i u govoru rijedak (uostalom, čestoća upotrebe trećega lica imperativa manja je nego čestoća upotrebe drugoga lica imperativa) – ali on postoji, i na takve oblike nailaze i prosječni ljudi, bilo da ih čuju ili pročitaju, bilo da ih povremeno i sami upotrijebe. Ti su oblici starinski, ali kako još uvijek žive, oni nisu i zastarjeli (barem nisu svi). Zato se i moraju spominjati i u gramatikama jezika koji smatramo suvremenim. (Gluhak 1999: 73–74)

Kako razumjeti, bez ikakve filološke naobrazbe, da prezentska osnova glagola I. vrste 5. razreda (*kleti, žeti, oteti, uzeti, popeti se, naduti se* i dr.) mora završavati na *-n* ili *-m*? Odgovor na to pitanje daje povijesna gramatika

– svim glagolima I. vrste 5. razreda zajedničko je nazalno ili nosno podrijetlo samoglasnika e ili u kojima završava infinitivna osnova. Ako znamo da nazalni ili nosni samoglasnici postaju od veze samoglasnika sa suglasnicima m i n, tada je posve razumljivo zašto se u prezentskoj osnovi nalaze upravo dva spomenuta suglasnika. Drugo je pitanje njihove distribucije. U hrvatskome standardnom jeziku pretežito će osnova završavati na *-n* (*kleti – kunem, početi – počnem, začeti – začnem, napeti – napnem, zapeti – zapnem, popeti se – popnem se* i dr.) zato što *-m* sadržavaju uglavnom malobrojni primjeri, prefigirani oblici glagola **jeti* (*uzeti – uzmem, oteti – otmem*) ili glagol *naduti se*.

Danas svi znamo da u hrvatskome standardnom jeziku nema pokazne zamjenice *s* u značenju *ovaj*. Razumijevanje priloga poput *danas, jutros, ljetos, jesenas, zimus, večeras* i *sinoć* gotovo je nemoguće bez poznavanja povijesne gramatike. U njihovu se značenju krije pokaznost poput *ovoga dana, ovoga jutra, ove večeri* koja u spomenutim priložima i dan-danas živi.

III.

Poznavanje povijesne gramatike hrvatskoga jezika nužno je i u proučavanju etimologije hrvatskoga standardnog jezika i suvremenih hrvatskih narječja. Primjera za to ima mnogo. Zadržat ću se samo na dvama primjerima kako bih upozorio na činjenicu da naše, pa ni svjetske etimologije, koja se bavi hrvatskim jezikom ne bi bilo da nije elementarnih znanja iz povijesnoga pregleda hrvatskoga jezika. Studenti kroatistike morali bi znati da u našem jeziku više nema čestice *že*, kao npr. u jeziku starih hrvatskih pisaca – *ježe > jere > jer, nikomuže > nikomure > nikomur, ničesaže – ničesare – ničesar, onogaže – onogare – onogar* i sl. To je samo načelno točno – istina je da čestica *že* u rijetkim primjerima živi, ali izmijenjena rotacizmom u suvremeni glas *r*. Kad tu činjenicu ne bi poznavali domaći i strani slavisti, kako bi onda tumačili etimologiju oblika poput veznika *jer* ili čestice *također* u kojima je *r* postalo od *ž*?

U hrvatskome standardnom jeziku redni broj koji dolazi iza prvoga jest *drugi*. U slavenskim jezicima osim spomenutoga rednog broja koji proizlazi iz oblika *drugyi* nalazimo i drugi oblik u istome značenju – *vъtoryi*. Južnoslavenski jezici imaju prvi, a svi drugi Slaveni potonji oblik. Dakle hrvatski standardni jezik danas nema oblik *vtori*. Nepoznavanje povijesne

gramatike otegotna je okolnost u svladavanju elementarnih znanja iz etimologije hrvatskoga jezika, a potreba za njezinim istraživanjima iznimno je velika. Govorim to iz vlastitog iskustva jer surađujući na međunarodnom *Općeslavenskom lingvističkom atlasu* koji okuplja vodeće slaviste, poglavito dijalektologe iz svih slavenskih zemalja, naišao sam na čitav niz etimoloških pitanja koje nam postavljaju strani slavisti, a ponekad je na njih teško ili gotovo nemoguće odgovoriti. Činjenica jest da bi u našoj kroatističkoj znanosti trebalo podosta školovanih etimologa, a tu bez znanja najstarijega slavenskog književnog jezika, opće lingvistike i povijesne gramatike slavenskih jezika neće biti pomaka. No vratimo se našem obliku *drugi*. Obično se kaže da imena čuvaju jezično stanje najveće starine. I u tome jest jedna velika istina. Dani u tjednu i njihovo imenovanje stariji su i od najstarijih hrvatskih pisanih spomenika. Hrvati drugi dan u tjednu nazivaju *utorak*. U njegovu imenu krije se korijenski morfem *vъtor-* koji se nigdje drugdje nije sačuvao. Dakle ovi nam primjeri pokazuju da ne smijemo zaključivati naprečac i unaprijed odbacivati neke elementarne činjenice iz naše jezične povijesti, nego prigrbliti znanost o jezičnoj starini kao izvrsnu pomoćnicu u okrilje šire standardološke problematike. S druge pak strane navedeni primjeri dokazuju da predavati hrvatski jezik mogu samo filolozi, a jedino filolozi (a ne kulturolozi) poznaju povijest jezičnih promjena.

IV.

U radu sam naveo samo neke standardnojezične pojave na fonološkoj i morfološkoj razini koje standardni jezik objašnjava novim pravilima, ali potpuno razumijevanje nudi tek povijesna gramatika. Nju vidim kao pomoćnicu ili sluškinju u službi hrvatskoga standardnog jezika. Ona nije istinom nego rasvjetljuje znanstvenu istinu. Nastavniku hrvatskoga jezika znanje iz povijesne gramatike služi kao popudbina za nastavu, kao podloga za raščišćavanje jezičnih nedoumica u vlastitoj glavi. Nemoguće je da se nastavniku rasvijetli istina bez poznavanja nacionalne nam filologije. Drugim riječima, svi nastavnici hrvatskoga jezika koji su završili nefilološki studij nisu kompetentni u tumačenju gramatičkih pravila hrvatskoga standardnog jezika. Oni koji govore da nam za pripremu nastave ne treba poznavanje osnovnih činjenica iz povijesne gramatike ili hrvatske dijalektologije ili najstarijega slavenskoga književnog jezika podsjećaju me na đake koji napamet uče tablicu množenja, a ne znaju kako je i zašto dobiven određeni umnožak.

Kako onda možemo očekivati od učenika da nešto razumije kad ni sam nastavnik ne može sebi objasniti nastavno gradivo? I na kraju članak bih zaključio riječima Dragice Malić, vrsne proučavateljice i naučiteljice hrvatskoga jezika: “Da bi se stanje u suvremenom jeziku moglo bolje razumjeti, da bi se shvatile neke pojave u njemu, potrebno je upoznati promjene koje su se u jeziku zbivale u toku stoljećâ, koje su posljedica njegova razvoja do onog oblika kakav mu je danas.” (Barić i dr. 1990: 403).

LITERATURA

- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika. 1990. *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brabec, Ivan, Mate Hraste i Sreten Živković. 1958. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gluhak, Alemko. 1999. Starinski oblik za treće lice imperativa u hrvatskom jeziku, “Filologija”, 33: 55–74.
- Silić, Josip. 2012. Nepostojano (poluglasničko) a u imenicama hrvatskoga jezika. “Nova Croatica”, 6: 295–303.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Skok, Petar. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga I: A–J*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Stolac, Diana. 2006. Hrvatska gramatikologija u 20. stoljeću. *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Ur. Marko Samardžija i Ivo Pranjković. Zagreb: Matica hrvatska: 297–320.

SUMMARY

DOES HISTORICAL GRAMMAR HELP IN UNDERSTANDING CROATIAN STANDARD LANGUAGE?

The author highlights several facts from the historical outline of the development of the Croatian standard language that help us to understand or better understand the contemporary state of the language (the fleeting 'a'; long accents and unaccented post-accentual lengths; declension of nouns; first person singular present tense; third person singular imperative; adverbs of time: last night, today, this morning, tonight; setting in particular etymology words; etc.) . The paper examines different examples of the relationship between the Croatian standard language (synchronic description language) and its historical grammar (diachronic description language). In other words, the question posed is whether diachronic linguistics, referring to the historical grammar, can help in understanding the Croatian standard language. Written on a series of examples, the paper presents an affirmative answer to the question. This entails the obligation to make every teacher of the Croatian language have a philological education, or at least a philologically informed understanding of grammatical material.

Keywords: historical grammar, Croatian standard language